

1. Політичне і соціально-економічне становище. Україна на початку 20-х р.р. Перехід до нової економічної політики. Утворення СРСР і обмеження суверенітету УСРР.
2. Індустріалізація в Україні.
3. Колективізація сільського господарства. Голодомор 1932-1933 р.р.
4. Політичні репресії в Україні.
5. Політичне і соціально-економічне становище західноукраїнських земель.

1. Особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнських земель у міжвоєнний період

За підсумками Паризької мирної конференції 1919 р. Східна Галичина була тимчасово окупована **Польщею**, за умовами Ризького миру (березень 1921 р.) до Польщі відійшли Західна Волинь, Полісся, Холмщина, Підляшшя, а за рішенням Ради послів великих держав у 1923 р. Східна Галичина закріплюється за Польщею. Територія краю поділилась на 3 воєводства: Львівське, Тернопільське й Станіславське. На території Західної Волині та Західного Полісся були утворені Волинське і Поліське воєводства. Холмщина і Підляшшя увійшли до складу Люблінського воєводства.

Румунія у 1918 р. окупувала Північну Буковину, Хотинський, Ізмаїльський та Аккерманський повіти Бессарабії. 11 вересня 1919 р. за Сен-Жерменським договором Буковину було передано Румунії, а Закарпаття увійшло до складу **Чехословаччини**.

У ті роки в складі Польщі західноукраїнські землі залишались аграрними та економічно відсталими. Територія Польщі була поділена на 2 частини "А" та "Б". До другої віднесли українські території. Їм відводилась роль сировинної бази та ринку збуту. В ці території майже не вкладались ніякі інвестиції. На території "Б" видачі дозволу для відкриття підприємств були зведені до мінімуму, а встановлені високі залізничні тарифи фактично ізолювали вихід продукції території "Б" до "А". В промисловості переважали ті галузі, які забезпечували високі прибутки без значних капіталовкладень: нафтодобувна, деревообробна, харчова, переробка мінеральної сировини. 85 % підприємств були дрібними. Намагаючись протистояти економічному впливу іноземців, галичани створювали кооперативи. Напередодні Другої Світової війни їх налічувалося близько 4 тис. Майже 90 % кооперативів діяли у Східній Галичині.

Кооперативи швидко утворили розгалужену мережу. Кредитові спілки організувалися в асоціацію під назвою «Центробанк», сільські споживчі й торгові спілки утворили «Центросоюз», спілка молочних кооперативів називалася «Маслосоюз», а «Народна торгівля» представляла міських торговців. Організація, що об'єднувала всі кооперативи, наглядала за їхніми рахунками, навчала службовців та забезпечувала загальне керівництво, називалася РУСК (Ревізійна Українська спілка кооперативів). Авторитет спілок підносили їхні керівники, насамперед Остап Луцький та Юліан Павловський.

У складному становищі знаходилося сільське господарство. Велике приватне, державне і церковне землеволодіння у Галичині становило 43,9%. Селянські господарства були дрібними, і в умовах боротьби з поміщицьким господарством були приречені на розорення. На Волині, де великих польських землевласників було менше, земля давала кращий врожай, а селянські наділи були більшими, на селі жилося дещо краще. У липні 1919 р. польський сейм схвалив „Основи земельної реформи”. Але впроваджувана аграрна реформа не ліквідувала безземелля в краї, незважаючи на те, що у колонізаційний фонд Східної Галичини, Волині і Західного Полісся було виділено 445 тис. га землі. За таємним наказом польського уряду лише 5% поміщицьких земель, які підлягали викупу, дозволялося продавати українським селянам. Більша частина земель перейшла у розпорядження польських колоністів – „осадників”, які мали сприяти асиміляції українського населення і в разі потреби виконувати каральні функції. Негативно на стан сільського господарства вплинуло падіння цін на сільськогосподарські продукти, викликане світовою економічною кризою. В наслідок цього скоротилися посівні площі, зменшилося поголів'я худоби.

Негативні процеси в промисловості та сільському господарстві призвели до стрімкого зростання безробіття. Надлишковою робочою силою активно користувалися роботодавці, збільшуючи робочий день подекуди до 14 годин, не турбуючись про забезпечення умов праці. Широко використовувалася

жіноча і дитяча праця, почастишали випадки каліцтва на виробництві. Грошова оплата праці майже не практикувалася, частіше розраховувалися натуральними продуктами. Природний приріст населення напередодні Другої Світової війни становив лише 8 на 1 тис. чоловік.

Не маючи можливості знайти роботу вдома, українське населення виїждило за кордон у пошуках заробітку. Але у цей період еміграція виявилася менш ефективною, ніж колись, оскільки Сполучені Штати й Канада скоротили квоту емігрантів, яких вони могли прийняти. В результаті з 1919 по 1939 рр. з території Східної Галичини виїхало лише 190 тис. чоловік. Натомість край активно заселявся іноземцями. Їхня кількість лише у Львові становила більше 80 %.

Як і до війни, інтелігенція продовжувала здійснювати політичне, культурне й навіть соціально-економічне керівництво західноукраїнським суспільством. Але на відміну від XIX ст., коли велику частину цього класу становили священики, у міжвоєнний період переважна більшість інтелігенції була світською. За даними польських дослідників, у 30-х роках інтелігенція становила близько 1 % (15 тис. чоловік) усього західноукраїнського населення, що працювало (серед поляків аналогічний показник дорівнював 5 %). Головною причиною відносно невеликого числа освічених українців була політика уряду, спрямована на те, щоб ускладнити для осіб непольської національності доступ в університети. Так, у Львівському університеті частка українців ледве сягала 10 %.

31 липня 1924 р. вийшов закон про визнання державною мовою польської. Офіційна влада взяла курс на ліквідацію української школи: якщо у 1911 – 1912 рр. в Східній Галичині існувало 2418 укр. шкіл, то в 1926 – 1927 – лише 845. Реагуючи на полонізацію освіти, у Львові було засновано таємний Український університет (1921 - 1925). Сучасники називали його „катакомбним”. Тут існувало три факультети (філософський, правничий та медичний), діяло 15 кафедр, навчалася 1500 студентів. Центром національної культури у 20 – 30-х рр. було Наукове товариство ім. Шевченка у Львові.

Не витримуючи національного та соціального гноблення, робітники організовували страйки на підприємствах, селяни захоплювали поміщицькі землі. Опір населення призводив до репресій з боку уряду. Восени 1930 р. на території українських земель була проведена пацифікація (утихомирення). Поліція та війська придушували селянські повстання. У 1934 р. у Березі-Картузкій був організований концентраційний табір для політичних в'язнів.

Важливим чинником суспільного життя на західноукраїнських землях була греко-католицька церква, яка у 1939 р. об'єднувала 4440 церков з 4,37 млн. віруючих. У захисті прав греко-католицького населення від утисків поляків важливу роль відігравав митрополит А. Шептицький, який виступав проти пацифікації і підтримував політику нормалізації.

Українські території, які увійшли до складу **Румунії**, відзначалися злиденністю у порівнянні з власне румунськими землями. Це при тому, що рівень життя в Румунії був одним з найнижчих у Європі. Безробіття охопило 50 % працездатного українського населення. Двадцять два роки, проведені українцями під владою Румунії, поділяються на три періоди. У перший період, що тривав з 1918 по 1928 р., румунський уряд запровадив у провінції воєнний стан. Серед буковинських українців, при звичаєних до впорядкованої конституційної системи Австрії, ліквідація їхніх прав і румунізація культурного життя посіяли шок і розгубленість. Згодом вони трохи оговталися протягом відносно ліберального періоду 1928-1938 рр. Але у 1938 р., з приходом до влади в Румунії військових, почався період жорстокого, майже тоталітарного правління. Жорстока політика влади у перший період викликала опір населення. Зокрема, 16 вересня 1924 р. у Бессарабії в районі Татарбунар спалахнуло повстання, в якому брало участь 6 тис. чоловік. Для придушення повстання уряд залучив війська. Бої тривали до 25 вересня і закінчилися поразкою повстанців. Над учасниками антирумунського виступу відбувся процес, відомий під назвою „процес 500”. Через активне втручання міжнародної спільноти, вирoki виявилися відносно м'якими. Було засуджено лише 85 чоловік.

Щодо **Чехословаччини**, то їй належало Закарпаття. У 1930 р. тут мешкало 549 тис. українців. Уряд Чехословаччини вів найбільш сприятливу політику до Закарпаття порівняно з іншими урядами. Збільшувались чисельність українських шкіл, але 28 червня 1925 р. українську мову визнали чужою, що призвело до звуження викладання української мови й розширення чеської. Робились часткові інвестиції в промисловість, але вони були дуже малі. За станом на 1926 р. в краї діяли 92 підприємства з чисельністю робітників – 6718. Була проведена аграрна реформа: великі землевласники позбавлялися частини земель, які були роздані селянам. Почалося будівництво доріг, мостів, проводилася електрифікація. Слід зауважити, що уряд вкладав у економіку краю більше коштів, ніж отримувал від нього прибутків.

Отже, західноукраїнські землі на початку 20-х рр. XX ст. опинилися у складі трьох держав: Польщі, Румунії та Чехословаччини. Соціально-економічне становище цих територій було складним. Західноукраїнські землі розглядалися як джерело сировини і дешевої робочої сили. Особливо складним було становище українських земель у складі Румунії, де злиденне становище краю тоєднувалося з жорстким ставленням уряду.

2. Діяльність українських політичних організацій в Польщі, Румунії та Чехословаччині в 1921-1939 рр. Утворення Карпатської України

Держави, до складу яких потрапили західноукраїнські землі, мали різний політичний устрій. Румунія була конституційною монархією, якою управляли антидемократичні уряди. У Польщі домінували авторитарні тенденції, а Чехословаччина мала демократичні політичні порядки. Складне національне та соціально-економічне становище, в якому опинилося українське населення створювали сприятливу атмосферу для діяльності політичних партій та рухів.

Говорячи про політичні українські партії на території Польщі можна сказати, що українці краю мали 12 політичних партій. Оскільки польська політична система ґрунтувалася на конституційних засадах, національні меншини, незважаючи на дискримінацію, могли відстоювати свої інтереси через офіційні канали в інститутах державної влади. Найчисельнішим об'єднанням з них було Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), яке виникло у 1925 р. Це була ліберальна партія, що виступала за конституційну демократію та незалежність України. Керував партією Д. Левицький. До визначних діячів УНДО слід віднести В. Бачинського, С. Витвицького, К. Левицького та ін. У другій половині 30-х рр. відбулося зближення УНДО з правлячими колами, після того як уряд Ю. Пілсудського почав запровадження федеративно-національної програми: допускалося викладання українською мовою, припинялося переслідування православного духовенства, українським кооперативам і банкам надавалися кредити. За таких умов була укладена угода „нормалізація”, після якої припинилося переслідування українських демократичних організацій, а один із лідерів УНДО В. Мудрий був обраний віце-маршалком польського сейму.

У 20-ті роки серед українців краю поширюються прорадянські погляди, так у 1919 р. утворюється Комуністична партія Східної Галичини, яка в 1923 р. стала Комуністичною партією Західної України (КПЗУ). Партія діяла нелегально, керував нею В. Затонський. У 20-х рр. вона набула значної популярності у суспільстві, так як однією з її ідей було об'єднання з радянською Україною, де в цей час впроваджувалася нова економічна політика, проводилася українізація. Але з початком репресій та після голоду 1932 – 1933 рр. в УРСР, ідея об'єднання не знаходить підтримки в середовищі західних українців, і КПЗУ поступово втрачає авторитет. У 1938 р. партія була розпущена. Серед інших політичних партій були Українська католицька партія, Руська селянська, Руська аграрна партії та ін.

Ідеологією революційного руху в 20-ті роки став інтегральний націоналізм, головним ідеологом якого був Д.Донцов. У 1920 р. у Празі засновується Українська Військова Організація (УВО), що прагнула продовжити боротьбу з поляками. Командиром її було обрано Євгена Коновальця. У 1929 р. представники УВО та "Української націоналістичної молоді", "Легіону українських націоналістів", "Асоціації націоналістичної молоді" зустрілися у Відні та заснували "Організацію українських націоналістів" (ОУН).

ОУН була підпільною організацією. Вона видавала легальні та нелегальні газети і журнали ("Розбудова нації", "Сурма", "Юнак"), дотримувалася військових методів керівництва, мала жорстко централізовану структуру. Водночас ОУН не відмовлялася від участі в політичних, економічних, культурно-освітніх об'єднаннях. Саме через них вона сподівалася очолити масовий національно-визвольний рух.

Політична доктрина ОУН була сформульована в її програмних документах 1929 р., а в остаточному вигляді - у програмі, прийнятій її Великим збором у 1939 р. Вона ґрунтувалася на пріоритеті інтересів української нації, яка проголошувалася абсолютною цінністю, "найвищим типом людської спільноти". Метою організації було створення української самостійної соборної держави. Форми державної влади мали відповідати послідовним етапам державного будівництва. На етапі національної революції передбачалося встановлення національної диктатури, покликаної здійснити

невідкладні заходи по закріпленню новоствореного режиму. Глава держави повинен був створити законодавчі органи "на засаді представництва всіх організованих суспільних верств".

Виходячи із завдання створення української державності, ОУН закликала до боротьби проти польського та радянського режимів, підготовки до національної революції на всіх українських землях. Хоча спочатку частина керівництва ОУН не виключала використання легальних, зокрема парламентських, методів боротьби.

ОУН намагалася стимулювати в українському суспільстві стан "постійного революційного бродіння", "постійний дух протесту проти властей". Починаючи з 1930 р. ОУН організовує акції саботажу проти польського режиму, напади на державні установи, терористичні акти. На початку 30-х років було здійснено більш як 60 замахів та вбивств. Перша заповідь ОУН проголошувала: "Здобудеш Українську державу або загинеш у боротьбі за неї". Особливого розголосу набули замах на польських посадових осіб.

Терористичні акти ОУН, зокрема вбивство міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького і директора української гімназії І. Бабія, викликали гостру реакцію в національно-демократичному таборі. 13 липня 1934 р. президія УНДО та Українська парламентська репрезентація виступили із спільною заявою, в якій засуджувалися акції ОУН, що "наносять необчисленні шкоди українській нації". Близький до національної демократії митрополит Андрій Шептицький також засудив "злочинну роботу українських терористів, яку ведуть божевільні". У свою чергу ОУН звинувачувала діячів національної демократії в "нерозумінні справжніх шляхів визволення", у "свідомому чи несвідомому інформуванні поліції".

Назрівав внутрішній конфлікт в Організації українських націоналістів. Для ОУН того часу були характерними догматизм та інертність в оцінці суспільно-політичної ситуації в Україні. Ця обставина була однією з найважливіших причин постійних розколів в організації та відходу від неї багатьох теоретиків українського націоналізму. ОУН не мала масової підтримки серед населення до моменту окупації західних теренів України спочатку більшовиками, а потім і фашистською Німеччиною. Особливо загострилась міжорганізаційна боротьба після вбивства у 1938 р. в Роттердамі агентом НКВС лідера організації Є. Коновальця. Розходження виявилися між ветеранами – членами проводу українських націоналістів, які здебільшого перебували в еміграції, і молоддю – радикальними бойовиками, які очолювали підпільну боротьбу в західноукраїнських землях. Ці розходження стосувалися в основному тактики боротьби.

Молоді радикали (Бандера, Стецько, Шухевич) вимагали від лідерів проводу відмовитися від орієнтації лише на одну державу (зокрема, Німеччину), встановити контакти із західними державами; віддати перевагу власне боротьбі на терені України; застосувати радикальні методи влади. Члени проводу ОУН, люди старшого віку (Мельник, Барановський, Сушко, Сціборський) схилилися в основному до більш поміркованих дій.

Порівняно з активним політичним життям Галичини, розмах руху на територіях, які входили до складу Румунії, був слабшим. У 1929 р. на Буковині почала діяти прокомуністична організація „Визволення”, основними ідеями якої були: приєднання до Радянської України, одержавлення економіки, проведення аграрних перетворень. Масової підтримки організація не мала. У 1927 р. була організована Українська національна партія, керував якою В. Залозецький. Дана ліберальна партія виступала за легальні методи боротьби і компроміс з урядом. У 1935 р. почала формуватися радикальна націоналістична організація, своїми ідеями близька до поглядів ОУН. На її чолі стояли О.Забачинський, І. Григорович, Д. Квітковський. В 1938 р. після приходу до влади в Румунії військових легальні політичні партії припинили своє існування.

Політичне життя Закарпаття було складним. Власне української партії тут спочатку не було. Політичні течії були представлені москвофільством, русинством та українофільством. Серед авторитетних організацій москвофілів було „Общество им. Духновича”, яке підтримувалося урядами Польщі та Угорщини, незацікавленими в консолідації закарпатських українців.

Інша тенденція зводилася до абсолютизації місцевих особливостей, тобто до того, що слов'янське населення Закарпаття є окремою нацією русинів. Багато з її прибічників були священиками, які з приходом чехів вважали за обачне приховати свої проугорські симпатії під покровом локалізму. Ідея «створення» окремого народу з кількох сотень тисяч людей виглядала слабо аргументованою, особливо з огляду на близьку спорідненість закарпатців з українцями, що населяли східні схили Карпат. У результаті локалістський, або русинський, варіант був найслабшим із усіх.

Найдинамічнішою виявилася українофільська течія, що переважала в середовищі нової світської інтелігенції, вчителів і студентів. Як і в Галичині XIX ст., вона починалася як народовський рух молодшої інтелігенції, котра прагнула зміцнити зв'язок із селянами. В міру того як зростало усвідомлення подібності у мові, народній культурі, у традиціях християнства східного обряду між населенням по обидва боки Карпат, а також із посиленням українського національного руху в Галичині, народовці Закарпаття ставали українофілами.

Про дедалі відчутніший вплив українофілів свідчило їхнє організаційне зростання в 30-х рр. Українофіли на чолі з Августином Волошином, Михайлом та Юлієм Брашайками заснували освітнє товариство «Просвіта», яке швидко відтіснило конкуруюче Товариство ім. Духновича. Особливої популярності серед молодшої інтелігенції набула організація українських скаутів «Пласт», що налічувала 3 тис. членів. У 1934 р. до Асоціації українських учителів входило близько 1200 чоловік, або дві третини всіх педагогів Закарпаття. Особливо палкими прибічниками українства стали гімназисти та студенти університетів. Серед українців Закарпаття, які могли відкрито висловлювати свої політичні та національні прагнення, створена на конспіративних засадах ОУН не мала сильного представництва протягом майже всіх 30-х рр. Хоча більшість українофілів стали прихильниками інтегрального націоналізму, значна їх частина перейшла на прорадянські позиції.

Підсумовуючи, можна сказати, що політичний рух найбільш активним був на території Польщі, хоча і на інших територіях українці об'єднувалися в політичні партії та організації для відстоювання своїх національних інтересів.

У 1938 р. характер політичних процесів у Закарпатті круто змінився. Внаслідок Мюнхенської угоди (29 – 30 вересня 1938 р.) західних держав з Гітлером почалося розчленування Чехословаччини. Чехословацька проблема стала центральною у європейській політиці. 10 жовтня 1938 р. Чехословаччина була проголошена федерацією трьох народів: чехів, словаків та українців. Влада центрального уряду Праги стала номінальною. 11 жовтня 1938 р. Закарпаття одержало автономію. Автономну адміністрацію краю спочатку очолив А.Бродій, але його уряд не дістав підтримки в суспільстві. Новий крайовий кабінет очолив Августин Волошин – прихильник німецької орієнтації. Активізувалися дипломатичні відносини з Німеччиною, у Хусті було відкрито німецьке консульство.

З ініціативи Волошина у січні 1939 р. була утворена політична організація закарпатського населення, яка стояла на платформі творення суверенної держави – Українське національне об'єднання (УНО). На 13 лютого 1939р. було призначено вибори до парламенту – Сейму Карпатської України. Вибори завершилися перемогою прихильників суверенітету Закарпаття: за них віддали голоси майже 90 % всіх виборців, які брали участь у голосуванні. Були створені й власні збройні сили – „Карпатська Січ”.

6 березня 1939 р. Німеччина окупувала Богемію і Моравію, давши дозвіл на окупацію Угорщиною Карпатської України. У ніч з 13 на 14 березня угорська армія розпочала бойові дії в районі Мукачева. А.Волошин надіслав телеграму до Німеччини, в якій зазначалося, що самостійність проголошена під охороною „рейху”. Але очікуваної підтримки карпатоукраїнці не отримали. 15 березня 1939 р. на засіданні Сейму було проголошено самостійність Закарпатської України. Сейм ухвалив закон, за яким Карпатська Україна проголошувалася незалежною державою, з державною мовою – українською. Оголошувалося, що Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним сеймом Карпатської України.

Президентом Карпатської України став Августин Волошин. Воєнізована організація, створена для охорони краю – Карпатська Січ не змогла чинити вдалого опору. Карпатська Україна до 20 березня 1939 р. була окупована Угорщиною. Волошин разом з урядом був змушений емігрувати. Захищаючи Карпатську Україну, загинуло за різними даними від 2 до 6,5 тис. чоловік.

Незважаючи на окупацію, яка знову прийшла на Закарпаття, проголошення незалежної держави мало велике історичне значення. Воно продемонструвало непереборне прагнення українського народу до створення власної держави.